

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

УДК 130.2(4)(049.3)

Весна Станковић Пејновић
Институт за политичке студије, Београд

Rob Rieman, *Povratak Europe. Njene suze, djela i snovi*, TIM press, Zagreb, 2016, 61 str.

Повратак Европе, Њене сузе, дјела и снови, је нова књига низоземског културалног филозофа и есејисте, Роба Римена, након што су књиге *Племство духа*, *Вјечити повратак фашизма* и *Школе живота*, постигле велики успех. Књига је неки облик подсећања на темељне, али заборављене западноевропске идеале у којем аутор настоји вратити поверење у европске вредности и будућност Европе.

Након пада вредности и деградације хуманистичких у нижеразредне науке, Римен, као страствени заговорник класичних хуманистичких вредности, најављује повратак заборављене краљевне Европе. Европа је у 20. веку била доживела свој пад због истребљења народа, пустошења њезиног културног наслеђа и опадања устаљених вредности у друштву.

Рименова књига настала је као резултат различитих мишљења након симпозија „Што је преостало Западу?“ у оквиру годишњег колоквија о Ничеу у Сил - Марији у којој је Ниче пронашао своју Аркадију и у којој је остао 7 година. У алпском одмаралишту иконе европске културне историје као што су Томас Ман, Херман Хесе, Клара Хаскил, Фридрих Ниче или Марсел Пруст, Рименови суговорници настоје аристократски оплеменити и хуманизирати савремену демократију ширењем европског иден-

титета који постаје кључ солидарности. Кроз симпозиј Римен је пронашао пут у потрази за краљевном Европом и њеним идеалом цивилизације. Што Запад може понудити свету у погледу науке и технологије, демократије и европске културе? Данас превладава мишљење да су наука и технологија својим првим и „објективним“ знањем, правим решењима заменили филозофију и религију. Ипак, према наводима једног од судионика иако је Европа свету даровала науку и технологију, други дар је још старији. То је филозофија која не може ништа поправити, али може пружити увиде. Витгенштајнова (Wittgenstein) мисао подржава став, да кад се дају одговори на сва могућа научна питања, она о животу остају нетакнута.

Наука и мистериј живота, два су различита света јер наука никада неће моћи поправити и проникнути у велика питања о животу, питања о трагичности, патњи, истинској срећи и смислу нашег живота. Наука нам је одузела истину јер је научна истина све удаљенија од стварности, односно од чињеница, од оног што можемо видети, дотаћи и израчунати. Она је рационална, али разум не може одредити вредност, он не садржи значење. Разум може описати, може нас информисати о чињеницама, али нам не може одгонетнути морално значење чињеница јер не зна што је добро, шта лоше. (стр. 37) Наука је у могућности да спозна природу, али не и дух. Наука оперише теоријама и дефиницијама, а људски дух није могуће спознати теоријама и дефиницијама, као ни наш морални поредак, свест о томе што јест, а што није праведно друштво. То знање припада једној другој истини, оној коју наука не може знати, зато што је то метафизичка истина. Наука настоји ускратити ту истину, присилити нас да ју заборавимо и присилити нас да верујемо како је све што постоји научно те тако мора и бити јер у супротном није важно. То је лаж у коју смо поверовали и којој се покоравамо. Нама су важне једино чињенице јер смо опчињени подацима и информацијама. Праве информације не познајемо, једино познајемо економску вредност. Све мора имати употребну вредност и бити средство јер иначе нема никакве користи. Наука је постала идеологија, обмана, идеја и клопка у коју смо упали зато јер у нашем свету постоји само материја, све је новац и све је израчунљиво и сведиво на број. На том путу смо изгубили све квалитете живљења, јер квалитета је израз духовне вредности, а ту вредност не познамо и више је не желимо познавати. Технолошки развој ће експоненцијално пора-

сти јер наука нуди знање, али не знање о себи. Мудрост се више не тражи. Високо образовање мора бити научно, пуно теорија, дефиниција и доказа. Права књижевност, историја, филозофија и теологија не познају теорије, дефиниције и доказе. Њихова истина није научна јер је њихова истина метафизичка, одузета и којој нас се више не подучава.

Као што је Ниче пронашао своју Аркадију, тако и Римен настоји пронаћи вредности у изгубљеним идеалима Европе. Ниче је желио бити добар Европљанин, свакако не Немац, јер у Веселој науци пише да „ми требамо бити добри Европљани, баштеници Европе, богати, претрпани, али и пребогато обавезни баштеници хиљадугодишњег европског духа.¹⁾

Добрим Европљанима, али реткима, угроженима, најбогатијима, најхрабријима који морају бити савест модерне душе посвећује Ниче своју књигу, *Људско сувише људско*. Ниче тврди да управо велики умови схватају да је политичко уједињење Европе неизбежно. Европа је за њега душа која својом многоструком и жестоком уметности надире и чезне. Римен наводи да Ниче, као и Томас Ман, Гете, Шилер и Хајне нису хтели бити Немци него Европљани.

Још је Кафка у *Процесу* рекао да се не мора све сматрати истином већ се мора сматрати потребним. Лаж ће временом бити претворена у опште правило. Истину је могуће знати једино зато што речи садрже значење, јер шта је љубав, пријатељство, слобода ако нам није познато значење тих речи? Тамо где је језик остао без значења, никаква истина не може постојати и тамо влада лаж. Када Ниче пише: О човече пази! у делу *Тако је говорио Заратустра*, показао је какве ће последице бити у свету у коме су велике речи остале без значења и нема места за велику, значењем испуњену причу у којем се европски дух распинуо па све што остаје лишено је значења. „Новим еванђељем“ које тврди да је Бог мртав, Ниче показује да не постоји истина, нема добра и зла. Постоји само опредељеност земаљском јер постоји само пролазност, али се све враћа; дакле нема значења, нема смисла, постоји само пожуда. Вера у квантитет замјениће чежња за квалитетом.

Што још увек сматрамо важним? Корист, само корист, особито економска. Цели наш свет се мери економским мерилима па су економисти нови просвећеници нашег доба. Економија признаје једино квантитету јер се једино о новцу води рачуна.

1) Fridrih Niče, *Vesela nauka*, Dereta, Beograd, 2015, стр. 260.

Налазимо се у зачараним круговима, речено речима данског филозофа Серен Кјеркегора, који настају када се квалитета живота подреди апстракцијама и морал буде присиљен уступити место рационалности. Друштво у којем је једино економска корисност мјерило, постаје каотично, лутамо у свим смеровима, управљани и изручени нашим властитим страховима и жудњама.

Наука као идеологија нас је учинила глупима и немима. Не постоји предоцбе о значењу речи јер је нестао прави разговор, а остало је само брбљање; политичара, пословних људи, медијских личности. Наше доба је време доминације научне истине која одређује чињенице, али не и значење, која познаје квантитет, али не зна за квалитет, због изгубљене метафизичке истине. Аутор следи Ничеову мисао да без Бога или Логоса или објективног разума више не постоји домена духовних вредности јер више не постоје друштвени критерији за оно што је истински вредно, праведно, долично. Ниче је утврдио да ће овај губитак уништити темеље наше цивилизације и последица ће бити нихилизам: покоравање неумерености. У нашим животима, наводи аутор, више не постоје тежње за виши живот, већ само непрекидна жудња за квантитет, за масовно уз незаситу глад за више. (стр.42)

Римен у свом виђењу полази од става Ериха Фрома који је још 1968. године увидео да у тадашњем друштву кружи баук механизираниог друштва, потпуно механизираниог друштва, посвећеног максималној производњи и потрошњи, којим управљају рачунари, а човек се преображава у део укупног строја, сит и забављен, али потпуно пасиван, беживотан и готово безосећајан. Победом тог друштва нестаје индивидуалност и приватност са психолошким кондиционирањем и другим мерама.

Данас су у великој мери заборављене Спинозине речи да је циљ политике слобода па да онај ко жели све прописати законима, пробудиће пороке, а неће их одагнати. Да ли је демократија заиста гарант живота у слободи? Томас Ман види демократију као онај облик владавине и друштва који се изнад свега води осећањем и свести о достојанству човека. Поред тих великих речи, Ман је итекако свестан колико ситни и мали људи могу бити у свом егоизму, окрутности, кукавичлуку, глупости те се не сме заборавити оно велико и часно као што су уметност и наука који су одраз страсти за истином, стварањем лепоте и праведности. По њему, само је истинска демократија облик владавине која људе настоји уздићи, омогућити им да мисле и да буду слободни.

Због свега тога, циљ демократије мора бити образовање, интелектуални развој и племство духа. Римен види племство духа као најважније оружје против претварања демократије у масовну демократију која у крајњем облику води ка фашизму. Ман је упозорио да ако фашизам дође, он ће доћи у име слободе. „Раздобље фашизма у којем живимо и у којем ћемо, војној победи унаточ, још дуго живети“. У демократији ће бацил фашизма увек остати вирулентно присутан, јер он није никакав „изазов“, већ проблем који неизбјежно води у деспотизам и насиље.²⁾

Како још Ортега и Гасет примећује човек масе, који се појављује у новим облицима колективизма чопора је изравна претња вредностима и идеалима либералне демократије и европског хуманизма те традицијама у којима духовни и морални развој индивидуе чини темељ слободног, отвореног друштва. Човек масе подложен је манипулацији коју усавршује модерна технологија масовног друштва. А када та маса дође на власт, када демократија постане масовна демократија, тада демократија престаје постојати. Масовно друштво се служи масовним порукама, упросечује чланове друштва и доводи их у подређен положај према новим ауторитетима који искориштавају духовну празнину масовног човека и претварају га у послушног пијуна тоталитарних режима. Технологија не може покрити интелектуалну празнину и духовну празнину. Универзитети подучавају како се зарађује новац, а властито мишљење није део програма. На тај начин друштво се заглупљује (стр. 46) те има много простора за нове демагоге, ксенофобију, политику страха. Демократија не траје дуго; брзо ослаби, свене и убије се.

Зашто су елите тако мало учиниле да се обуздају духови који се увек изнова враћају? Верујемо само у квантитет па су због тога у нашем друштву доминантне финансијске, политичке, војне, медицинске и спортске елите. Они у великој мери следе мисао што више моћи, утицаја, новца, већа је снага и највиша је награда. Најбољи интелектуалац је онај чија дела трају, а не онај који се најчешће појављује у медијима и који обликује јавно мњење. Исто тако најбољи уметник је онај чије ће дело издржати проверу времена и увек ће деловати на публику. Данас је аутентична интелектуална и уметничка елита готово свугде у свету маргинализована, а елите моћи постају доминантније него икада јер се то види по вредностима које се негују: вредности које су

2) Rob Riemen, *Vječiti povratak fašizma*, TIM press, Zagreb, 2011.

савршен одраз трговине, технологије и кича. Од елита моћи није потребно очекивати никакве промене јер оне творе моћ, оне имају моћ зато јер је њихов светонадзор огледало друштва какво данас јесте. Ако се друштво промени, она губе своју моћ. Саме елите моћи, узрок су криза. (стр. 48) Због свог деловања, оне су инкарнација свих вредности које онемогућују истинску демократију у друштву, зато јер на просто не могу боље. Прилагођавају се да би очували посао и припадали својој средини, али одиста верују да то што раде, раде најбоље јер се то уклапа у њихов светонадзор који нису у стању критички проматрати.

Римен истиче да је образовање темељ демократије. Али какво? Што је мерило, другачије од онога које истиче тржиште или моћ, а који полазе од наших најпримитивнијих инстинката? Где пронаћи ону мисао нит која нас може одвести у долично, цивилизовано друштво те да се ипак нећемо опирати за „друштво човека-строја?“

Римен преноси упуте Јана Паточке коме су власти забраниле да предаје на факултету, али који је својим ученицима пренео осећај којим су могли доживети филозофију у изворном значењу те речи; надахнуће, животна потрага за значењем ствари и расветљавање начина на који разумемо своје место у свету. Према Паточки Европа је рођена из бриге за душу. Његова порука је била да ако престанемо бринути за душу, Европа ће престати постојати. Зашто? Зато јер сваки човек, који још није човек-строј, морално је биће, односно биће у потрази за значењем, што жели знати што је добро, шта лоше, шта је вредно, што је истина и сврха постојања. Том знању, познавању моралног поретка, некада је био темељ постојање Бога, затим природа, онда разум. Након губитка вере у Бога, почели смо веровати у напредак, надајући се да ће све наше проблеме решити будућност. Ипак, испоставило се да напретком на управља природа. Разум, коме је просветитељство придавало велику важност, такођер није могао обећати напредак. Ту наду је понудила технологија, али се убрзо показало да је и техничка рационалност лишена смисла јер не зању ништа о вредности, смислу и етици. Паточкин учитељ, Хусерл први је схватио да је наша рационалност у кризи. Технолошка, инструментална рационалност темељ је кризе нашег доба јер не уме показати мисао, мерило, мисаону водилу па ствара велик простор за ирационално. Хусерл је био уверен да зато Европа треба бити пред избором: рођење из духа истинске филозофије или

варварство. Велика је несрећа што универзитети сами придонесе дубокој кризи цивилизације у коју смо доспели. Паточка је схватио да када је западна Европа 1938. године допустила политици личних интереса да превагне над европским интересима. Од тада је знао да европски дух никада неће бранити политика, као свет моћи јер је он усмерен само на моћ и власништво. Ако се нешто не промени, вечно ћемо се враћати крвопролићу. Према њему, Европа није само традиција преношених обичаја, већ је потрага за истинском бити човека, односно душа човека. Душа је оно што човека чини човеком. Захваљујући њој ми смо једино створење свесни своје рањивости и своје смртности. У исто време, њој захваљујемо своју величину јер нам душа омогућује знање о апсолуту, вечном, оном што је пролазно: истини, доброти, лепоти, праведности. Величина човека је да све те вечне вредности усвоји у свом времену. Томе тежи и сваки велики уметник; омогућити нам да доживимо непролазан свет.

Оно што филозофија јесте је брига за душу, способност да се оном вечном да место у времену. Ради те њене, трајне потраге за духовним вредностима и тежње да их прихватимо, ради свега тога свака филозофија вредна тог имена је метафизика. Тежња за животом у истини и стварањем света праведности никада неће бити завршена. На тај је начин сваки човек способан да се уздигне изнад себе, да буде бољи, да се мења и овом свету постане дом истини и праведности. На темељу тога, Римен закључује да бит Европе треба бити култура, а не економија, политика или технологија.

Бити Европљанин је стање ума, а Европа никада није довршена. Бити Европљанин значи борити се, борити се за европско хуманистичко друштво у чијем је центру идеја човека са тежњом душе на путу ка истини и праведности и за животом у праведном свету, једино то може бити мерило, односно мисао водила свету који жели бити цивилизован.

Данас смо сведоци да гледамо остварење Кафкине мисли из *Процеса* у коме К. каже: „Лаж ће бити претворена у опште правило!“ То је учинила ЕУ, која није ништа друго до економска унија са безграничном ароганцијом према култури, филозофији и уметности, делујући једино у име економских интереса и политичких вредности, допуштајући да Унијом влада лаж у којој заборављамо истинску величину људског рода. Хоћемо ли прихватити повратак варварства или се борити за препород плем-

ства духа? Иако би требао бити једноставан, тај је избор тежак јер већина људи није борбена и храбра. На крају Римен поручује да је Европа прича, пуна суза, али и великих дела и вечитог сна.

ЛИТЕРАТУРА

Niče Fridrih, *Vesela nauka*, Dereta, Beograd, 2015.

Rieman Rob, *Povratak Europe. Njene suze, djela i snovi*, TIM press, Zagreb, 2016.

Rieman Rob, *Vječiti povratak fašizma*, TIM press, Zagreb, 2011.